Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 273 (9650) | 1974 чылдың ноябрь 22, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ЛЕНИН ДЕГЕН ЧАЛГЫЫ ЧАЙЫ ЧАЙЫ ЧАЙ

Партийжи амыдырал

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, «Комсомолдуң чүгүлүрүнүң талазы-биле Красноярск крайның партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның докладалын база ВЛКСМ-ниң XVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Чиргине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын болгаш өске-даа партийжи чүгүлүн документилерни амыдыралга боттандырбышаан, республиканың чер-чеде партия органнары комсомолга партийжи удуртулганың деңнелии элээн бедиткен.

Комсомол организацияларын ажыл-агый чорудулгазынга идепкейлиг киириштирип, комсомолчуларның болгаш аныяктарның идепкейин деткип, калбартыр, оолдарны болгаш кыстарны социалистиг чарышка, техниктиг чогаадылгага, күш-ажылды коммунистиг ёзуйбиле көөрү дээш шимчээшкинге хандыкшыдар, комсомолчу-аныяктарның бригадаларын болгаш звеноларын тургузар талазы-биле партия органнары оларга база-ла улуг дузаны чедирип турар.

Республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында амгы үеде комсомолчу-аныяктарның 185 хире коллективтери ажылдап турар. Олар үлетпүр, тудуг организацияларында, сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларда, транспортта, чоннуң амыдырал хандырылгазында болгаш өске-даа адырларда аныяктарны хаара тудуп турар. Оларның хой-хойу беш чылдың тодарадыкчы чылының планныг онаалдаларын күүседиринге төлептиг үлүүн киирип турар. Чижээ, «Тудуг кезектери» комбинатта эш Волощенкога, № 1 АТБ-де эш Улановка удурткан бригадалар, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында эш Боруновага удурткан эзлчег, «Шамбалыг» совхозта № 1 ховр-трактор бригадазының, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтың Дөргүн сүт-бараан фермазының, Эрзинде «Чаа орук», колхозта № 1 хойжу бригаданың аныяктар коллективтери социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, ВЛКСМ обкомунуң, республиканың хоочуннар чөвүлелиниң Кызыл тугу-биле шаңнадып келген.

Чамдык партия организациялары ажыл-агыйже аныяктарны хандыкшыдар талазы-биле шудургу ажылдарны чорудуп келген. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөлде хойжу бригадада, партболуктуң бир хуралыгга республикага хой ажылын хөгжүдер дугайында СЭКП обкомунуң X пленумунуң доктаалын чугаалашкаш, аңаа комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазын тургузарын шиитпирлээн. Ынаар 12 оолдарны, кыстарны чоруткан. Мында дуржулгалыг коммунистер, хоочун хойжулар оларны дагдынып алгаш кижизидер хемчеглерни ап турар. Коллектив төрүүр чүс хойта онаштыр 104 хураганы алган.

Чөөн-Хемчиктиң «Октябрь 30 чылы» колхозта аныяк коммунистер Аяк-Хээ биле Хеймерек Ондарларның ортумак школа доозукчуларынга хой ажылынга ажылдаарынче кэйгырыы улуг ужур-дузалыг болган. Бо чылын ортумак школа доосканнардан 200 ажыг кижи хой ажылынга ажылдаар күзелин илереткен, оларның хойу ажылдан чорупкан, а Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының 25 доозукчузу хой ажылында ажылдап турар.

Комсомол ажылында коммунистерниң даандырган ажыл-херек дээш илепкейи болгаш харысалгазы бедээн. Ам бисте оларның саны 600 чедип турар, 1968 чыл-биле деннээрге комсомол ажылында киржип турар коммунистерниң саны ам ийи катаптан хой апарган. Оларның хой нуруузу ол партийжи даалганы ак сеткилдиг, шудургу күүседип келгеннер.

Ылангыя комсомол организацияларының секретарлары коммунистер: СЭКП XXII съездизи аттыг совхозта—Долаан, «Шекпээр» совхозта—Ооржак, Бай-Тайганың «Кара Хөл» колхозта—Хертек, «Тыва тудуг» тресте — Мальцев, даараныла комбинадында —Брюханова болгаш оон-даа өскелер аныяк өскеннерни билдилиг башкарып, оларның ёзулуг организакчылары апарганнар. Эрзинде «Чаа орук» колхозта партбюро сес чыл бурунгаар аныяк коммунист Александра Намдакка ында комсомол организациязыны удуртурун сүмелээн. Ол организация хожудаңгай турганындан ам мурнакчыларның деңнелиге четкен, колхозчу өолдар, кыстар хой-хой чаагай ажыл-херектерни кылып, ылаңгыя хой ажылын хөгжүдериниң херээнге оларның киржилгези алжок күштелген.

Комсомол организацияларына удуртулганы улам эки-жидер талазы-биле «Алдан-Маадыр», «Шекпээр», «Торгалыг» совхозтарда, «Тыва тудуг» тресте парткомнар база Бай-Тайгада «Кара-Хөл», Эрзинде «Чаа орук» колхозтарда, Каа-Хемиң хөмүр-даш разрезинде партбюролар болгаш өске-даа организациялар шудургу ажылды чорудуп, комсомолчуларның саналарын, эгелээшкиннерин доктаамал деткип, оларга хүн бүрүнүң практиктиг дузазын көргүзүп турар.

«Тыва тудуг» тростиң парткому бүдүрүлгеге болгаш хой-ниити амыдыралынга комсомолчуларның болгаш аныяктарның идепкейлиг киржилгезин алыр талазы-биле ында ВЛКСМ комитединиң организакчы болгаш идей-политиктиг ажылын доктаамал башкарып, аңаа боттуг дузаны көргүзүп келгениниң түңнелинде, мында комсомолчу-аныяктарның он бир коллективин тургускан. Ында комсомолчуларның 40 ажыг хуузу коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Аныяк ажылчынарның профессионал мергежилин бедидер дугайында доктаамал сагыш салып турарындан эрткен чылын 400 ажыг ажылчыннар мергежилин бедиткен.

Оларны дагдынып алгаш кижизидер хемчеглер маңаа улуг рольду ойнаан. Коммунистер М. В. Сафронова, А. И. Ельшова оларны ВЛКСМ ТК-ның «Аныяктарның дагдыныкчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнааны таварылга эвес. Республикада парторганизацияларның удуртулгазы-биле муң ийи чүс ажыг хоочун мурнакчы кижилер аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң болгаш профессионал мергежилин бедидериниң талазы-биле дагдынып алгаш, кижизидер хемчеглерни боттандырып турар.

Партия организациялары комсомол кадрларының шынар составын эжижидиринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Амгы үеде комсомол эге организацияларының секретарларының 76,6 хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг. Бир эвес алды чыл мурнунда ВЛКСМ райкомнарының болгаш хооркомуның секретарларының үгле 40 ажыг хуузу дээди болгаш дооспаан дээди эртемниг турган болза, ам олар 89,7 хуу апарган.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның угаан-бодал болгаш идея талазы-биле өзүлдезинге партия организациялары чогуур дузаны көргүзүп турар. Ынчангаш хой-хой аныяк өскеннер ленинчи партия-биле салым-чаяанын шуут холбаштырар күзелин илергейлеп турар. Бир эвес 1971—1973 чылдарда комсомолду дамчыштыр партияга хүлээп алганнар 43 хуу турган болза, бо чылдың 9 айларында 52,8 хуу болган. Бо айтырыгже СЭКП Бай-Тайга, Эрзин, Мөнгүн-Тайга райкомнары доктаамал кичээнгей салып турар.

ВЛКСМ-ниң XVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «...Комсомолдуң күжү партийжи удуртулгада дээрзин бистер кажан-даа, кандыг-даа таварылгада утпас ужурлуг бис». Маңаа дүүштүр алырга, комсомолду удуртур талазы-биле чамдык партия органнарының ажыл-чорудулгазының деңнели ам-даа чаңыс.

Хамыктың мурнунда партияның чамдык организациялары аныяк коммунистерни комсомол ажылынга быжыглаар талазы-биле ажылды четпес чорудуп турар. Ындыг черлерде комсомол организацияларының секретарлары коммунистериниң саны дыка эвээш. Чижээ, Таңдыда ВЛКСМ организацияларының 38 секретарларының үгле 8-и коммунист, а Каа-Хем, Тожу районнарда, Кызыл хоорайда байдал база-ла оон дээредевес.

Комсомолга кадрларны шилип алырда оларның политиктиг болгаш ажыл-херекчи мөзү-шынарын чамдыкта хандыр өөренип, сайгарып көрбес үүлдер бар. Ажыл-херек дээш бедик харысалгага оларны кижизидериниче кичээнгейниң кошкаандан чыл санындала эге организация секретарларының 40 хире хуузу солчуп турар. Ынчангаш чамдык комсомол организацияларының организакчы-даа, иштики-даа ажылының деңнели чавыс болуп артпышаан. Кызыл хоорайда, Тожу, Тес-Хем, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарда комсомол организациялары ажылчын болгаш колхозчу аныяктарны БЛКСМ-ге эвээш хүлээп ап турар!

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның идейлиг кижизидилгезинде, политиктиг чырыдышкынны организастап турарында улуг четпестер бар. Комсомол чырыдышкынының пропагандистериниң 40 хуузу чыл санында солчуп турар. Республикада он үш муң хире аныяк кижилер ортумак эртем чок болза-даа, оларның хой-хөгү 'өөредилгениң кандыг-даа хевириндe хаара туттунмаан. Ол ышкаш аныяктар ортузунда хой-ниитиниң корум-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар база узуткаттынмаан. Бо бүгү айтырыглар хамыктың мурнунда партия, комсомол организацияларын дүвүредир ужурлуг.

Партия организацияларының сорулгазы чүл дизе, комсомолга партийжи өзекти быжыглап, ол организацияда ажылдап турар коммунистериниң харысалгазын белдилип тургаш, комсомолга партийжи удуртулганың деңнелин бедидери болур. Ындыг таварылгада комсомол оргаизацияларының ажылының стили болгаш хевирлери улам сайыраңгайжып, аныяктарның идей-политиктиг кижизидилгези улам күштелири чугаажок.

С. МОНГУШ,
СЭКП Тыва обкомунуң партийжи-организ а с т ы г ажылдар килдизиниң инструктору.

Чарышты канчаар организастап турарыл?

МАССАЛЫЫ, ДЭЭШТИИ, ДЕҢНЕЛГЕЛИИ—КОЛ ЧҮҮЛ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чалза-даа СЭКП райкомундан: «Хадын» колхоз-биле чаржыңар» деп сүмелээн. Чарыш оон-биле будулуп калган чүве.

— Канчаар будулуп кадган дээриңер ол?

— Ажыы-биле чугаалаарга, кайы-даа ажыл-агый-биле чарышпаанывыс ол-дур ийин.

— А «Хадын» колхоз-биле чоп чарышпааныңар ол?

— Ол көңгүс хей! Бойлаан ажыл-агый-биле чарышканының ажыы үү боор! «Саян» болза, өске херек-тир.

— Хожудап турарларны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрери, мурнакчы арга-дуржулганы оларга нептередири, ындыг янзы ниити кедүрүүшкүнү чедип алыры —чарыштың чүгүла сорулгазы ол эвес чүве бе?

— Чүгүла сорулга болбайн аан. Ынчалзажок, черле ынчаш, күштүглер-биле чаржыры солун. Хожудап турарлар-биле халбактанышкаш чоор...

Партком секретары-биле маргышпадывыс. Чарыш дугайында бистиң бодалывыс карышкак болду. Ынчалзажок база бир үүлдү тодарадыры оралдаштывыс:

— Силериниң Билелиг фермазы «Саянның» Могай фермазы-биле чаржып турар ийик бе?

— Чок, бо чылын Билелиг саанчылары могайжылар-биле чарышпайн турар.

— Билелиг саанчылары могайжыларны бо чылын чарышка кыйгырган дили.

— Ол көңгүс меге-дир. Эрткен 1973 чылда бистиң Туран фермавыс «Саянның» төп фермазы-биле чаржып турган. Ынчан бистиң фермавыс бүгү көргүзүүлер талазы-биле ажып каарга, саанчылар бо чылын чаржырындан ойталаан.

— Чүге ойталааны ол?

— «Шыырак ферма-дыр. Чарышка ажып шыдавас бис» дээш ынаавайн барган...

Чыл эгезинде аалдашкан

— «Өөк» болгаш «Саян» совхозтарының аразында чарышты организастааны эки—деп, СЭКП Бии-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи К. О. Хелин-оол биске чугаалады.— Ажыл-агыйлар аразында чарышты канчаар организастаарының үлегер-чижээн оон көрүп болур силер. Ол совхозтар аразында чарыжын бо чылын каш-даа катап хынашкан боор.

«Өөккө» баарывыска, оон директору Владимир Рудольфович Евсеев арай-ла эгенген шинчилиг мынча диди:

— Чарыштың үлегер-чижээ болур харык кайда боор. «Саянның» төлээлери февральда маңаа келгеш, боттарының социалистиг хүлээлгезин бистиң дамчыткан. Чаржыр деп ынчан дугурушкан бис.

— Чарыштың керээзин чарып алган силер бе?

— Чок. Керээниң херээ үүү деп? Хүлээлгевис бар-ла болгай.

— А силериниң төлээлериңер саанчыларга чорду ийиаан?

— Мартта концерттиг чораан. Тодаргайлаарга, чыл эгезинде чаңгыс катап удур-дедир аалдашкан-дыр бис. А оон соонда...

Директор чугаазын аңаа ара соксап кагды. Оон ынайгызын чугаа чокка-ла билип алдывыс: чаржыштың оду оон-биле өшкен, чарыштыг ийи ажыл-агый бот-боттарының канчаар ажылдап турарын-даа, кайы-кайызында кандыг солун, чаа үүлдер барын-даа сонуургаваан. Бо дээрге чарыш эвес, а ёзу барымдаалаан чорук ышкажыл!

Районнуң ажыл-агыйларында социалистиг чарыштың байдалы ындыг болуп турда, СЭКП райкому, ылаңгыя оон пропаганда болгаш агитация киллизи кандыг хемчеглер алганыл?

— Чарышты организастап турарының дугайында айтырыгны СЭКП райкомунга тускайлап чугаалашпаан бис—деп, райкомнуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи эш К. О. Хелин-оол бистиң айтырыывыска харыылады. —Сезонныг ажылдар үезинде чарыштың түңнелин 5—10 хоокуктап үндүрүп, райкомнуң бюрозунга чугаалажып, мурнакчыларга шилчиир Кызыл туктарны, шаңналды тыпсын турар үүве. А тус-тус ажыл-агыйларның, фермаларның, бригадаларның аразында чарыш арай-ла кичээнгейден дашкаарлай бергени шын чүве.

— Чарышты тус-тус коллективтериниң аразында канчаар организастап турарын бо чылдың үш кварталдарының дургузында райкомнуң шугуму-биле каш удаа хынап көргенил? — Ажыы-биле чугаалаарга, ындыг хыналда чоруттуумаан.

— Ынчаарга чарыштың дээштиин, массалыын, деңнелгелиин кандыг янзы чедип ап, мурнакчыларның арга-дуржулгазын канчаар нептередип турар силер?

— Бо айтырыг ам-даа боттуу-биле шиитпирлеттинмейн турар. Бо талазы-биле бисте чедир кылдынмаан үүлдер амдаа хөй. Ол бүгү четпестерни келир чылың бүрүнү-биле чайладыр деп бодап турар бис...

Райкомнуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи эш К. О. Хелин-оолдуң биске түңнел харыызы ындыг болган. Районда чарышты организастап турарыңа хамаарыштыр түңнел мындыг: чарышты организастаары алачайгаарлаашкынче кирген, оон массалыы, дээштии, деңнелгелии, мурнакчыларның чедишкинин өскелериниң каталтаары районда чедип алдынмайн турар. Чаржып турар ажыл-агыйларда чарыштың юридиктиг үндезини—керээ чок, аңаа өөс кырында кыйгыржып турар. Ол ышкаш чарыштың демократтыг болур чоруу хажыттынып, чарышка алыр хүлээлгелерни чугаалажып көөрүнге бүгү ажыл-ишчилерни бүрүнү-биле хаара тутпайн турарының фактылары бар. Чарышты организастаарында, оон дээштии, массалыын, деңнелгелии чедип алырында бар четпестерни чайладырының хемчеглерни СЭКП райкому алыры күзенчиг.

К. АРАКЧАА,
О. ОХЕМЧИК,
«Шыныың» тускай корлары.

Эки кыштаглап турар

Барыын-Хемчик районда «Дөн-Терезин» совхоз мал кыштаглаашкынынга белеткелди бо чылын эки организастаан. Ажылагый 13 бода, 19 шээр мал кажааларының үүрмек болгаш капитал септелгелерин бүрүн дооскан. Кыштагларже мал чемин сөөртүп турар.

Мал фермаларында оңгачалар, деспилер, чаш мал кажаалары белен. Малчыннар ортузунда социалистиг чарыш калбарган.

С. ТАВА-САМБУ.

САЯН ГЭС ТУДУУНДА

Делегейде эң күүчүг 6 миллион 400 муң киловатт күштүг Саян ГЭС-ти Енисейде тудуп турар. Ону тудар чер кылдыр хемниң үстүү унунда Карл капшалын шилип алган. Хемниң ийи талазындан сын ужуктары ында кээп дужаашкан.

Кежилдир 242 метр бедик плотинаныг турар капшалга ажылдаар шөлдүң дөрбелчин метр бүрүзүн чазылдырыышкыннар дузазы-биле дескилеп ап келген. Плотина унунга болгаш ГЭС-тиң кол тудугларынга тудугжулар он миллион кубометр хире бетонну салыр.

1975 чылдың октябрьда Саян ГЭС-тиң тудугжулары Енисейниң унун бооптар, 1977 чылда станцияның баштайгы агрегаттарын ажылдады бээр. Оон электри күжү ук черниң эмге-хаяажок байлактарын улус ажыл-агыйынга бараан болдурар арганы бээр.

ЧУРУКТА: Саян гидроэлектростанциязының тудуг геодезистери Енисейде.

Ю. Лушинниң фотозу. ПМА.

• • •

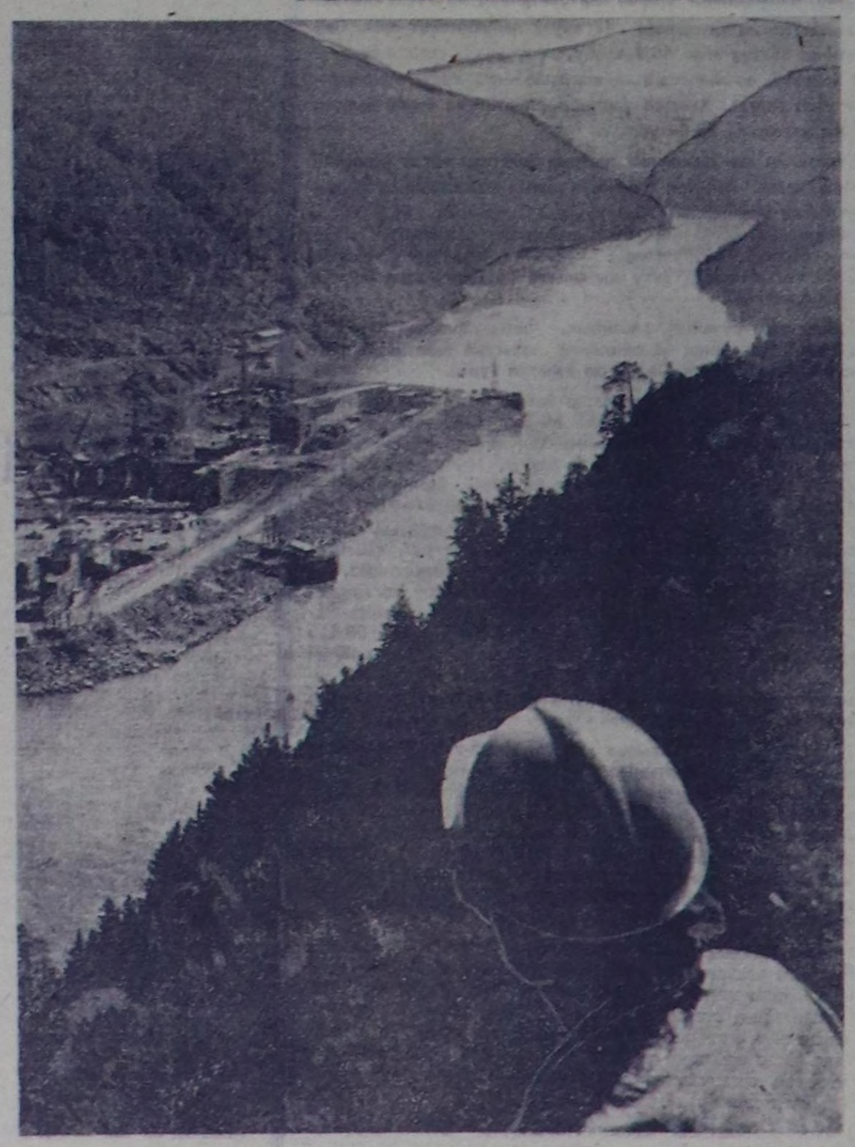

Енисейде Саян гидроэлектростанциязының тудуу.

А. ГОРЯЧЕВТИҢ фотозу. (ПМА).

Адазының салгакчызы

Малчын. Оон харыысалгазы улуг, ажылы хүндүлүг. Бергелерге ол торулбас: чайның изинде, кыштың чыккылама соогунда-даа калыңыг чаңындан ыравас. Ниитиниң малының баш саны өстүрери, малдан алыр продуктуларны хойну будурери болгаш ону күрүнеге садарының планныг онаалдаларын ажыр күүседири—бистиң малчыннарның кол хүлээлгези ол.

Тывага хой ажылын улам ыцай хөгжүдериниң дугайында чугула доктаалды РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели эрткен чылдың май 29-та хүлээп алган. Ол доктаалды ёзугаар бистиң республика 1980 чылга чедир хой, өшкүнүң баш санын 1,7 миллион чедир өстүрер, 25,3 муң тонна эзэрти, 4175 тонна дүктү бүдүрер.

Хой ажылы — республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол адыры. Ынчангаш бо ажылче СЭКП обкомунуң X пленумунуң доктаалының угланган ужуру-даа ол.

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң аныяк хойжулары Хеймерек болгаш Аяк-Хээ Ондарларның республиканың бүгү аныяктарына, комсомолчуларына, ортумак школаларның болгаш көдээ профтехучилищелерниң доозукчуларына кыйгырым болгаш «Республиканың школаларының бүгү доозукчуларына ВЛКСМ Тыва область комитединиң чаңгазын» ортумак ниити билиг школаларының доозукчуларыдаа, көдээниң аныяктары-даа таныжып, хой ажылын хөгжүдеринге боттарының үлүг-хуузун киириштирерин шиитпирлээн.

— Ажыл-ишчи, мурнакчы хойжулар бисте эвээш эвес. Оларның аразында аныяктар база бар. Хойжу бригаланың бригадирин силерге эжеп берейн, оон башка аза берип болур,— деп баштаңгаш, «Бүрен» совхозтуң директору Николай Максимович Аныын бригадирин келдирипти.

...Каш дөңүү ажып, чамдыкта машинавысты чаңгыс черге «тепхилендирип» хораан, Улуг-Ажыкка келдивис. Совхозтуң кол тараалаң черлериниң бирээзи болур оон деңнемиринде тараа саваңы эндерик, ону пресстээн, малчыннарның кыштагларынче сөөрткен тракторлар, автомашиналар-ла хой. Ында хову турлааның оң талазынче угланан орук-биле кезек маңнаткаш, хойжу аалдың коданынга келдивис.

Сураглап чораан хойжуларывыс аныяк-даа, чугаакыр-даа улус болду.

Чурттап олурар бажыңы чылыг, арыг-силиг, ханада аскан хевистерлиг. Чурт иштиниң, даштыкының, республиканың-даа болуушкуннарын медээлерни олар «Иволга» деп радиоприёмнигинден дыңнап, чагыдып алган сөлүн-сеткүүлдериндeн-даа номчуп турар. Хеп-чүүр машина дээш, амгы үениң хереглелиниң өске-даа чүүлдери бар болду. Хоорайда, район төвүнде, совхоз суурында чурттап турарларның амыдыралындан оларның дудаан чүвези чок, а харын-даа чамдыктардан дээре дээрзинге чигзинеп чок болду.

Николай биле Чечекти утун салган хойжулар деп чугаалаар болза, частырыг болбас. Николайның адазы, 1942 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Павел Оттукович Балган-оол ол совхозка 1960 чылдан бээр хойжулап, мурнакчыларның аразынга сападып келген. А Чечектиң ада-иезин — база хойжулар. Ынчангаш, СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырары-биле хой ажылынга ажылдаар күзелин илереткен аныяктарның патриотчу эгелээшкинин хоочун, дуржулгалыг хойжу ада-иелер үүлдүгүнүң деткээн.

Оларның кайызы-даа 27 харлыг. Кайызы-даа комсомолчу.

—Хойжу болуп ажылдаарыбиле билдириишкин бижиир деп, Чечек-биле сүмелештивис. Кандыгыл, ачай?—деп, кежээки одардан хоюн коданче киргеш, өөгге шайлап олурган ачазындан Николай бирле катап айтырган.

Оглунуң айтырыы хоочун хойжу Павел Оттуковичниң ооз-ла чөп. Комсомолчу хойжу өг-бүленің чедишкининг ажылдап турарында дагдыныкчы адазының киирип турар үлүг-хуузу база улуг дээрзи билдингир.

Малдың чайгы семиртилгезин эки организастаар, четкен аныяктарның патриотчу эгелээшкинин хоочун, дуржулгалыг хойжу ада-иелер үүлдүгүнүң деткээн.

— Хойжунуң ажылы — бисте чаа эвес. Ооң харыысалгалын, белен эвезин эки билир турдувус. Хой ажылынга аныяктарны ажылдадыры чөптүг айтырыг. Ынчангаш комсомол комитединиң путевказыбиле хойжулап эгелеливис — деп, аныяк хойжулар чугаалап орар.

Ам олар Улуг-Ажыктың Күзег-Шатта кыштаанда хонупкан. Бо кыштага Павел Оттукович 13 кышты хойжулап эрттирген. Кодан хоюн уругларына хүлээдип берипсе-даа, ооң сагыжы оожургавас: өглу, кениниң аалынга бо-ла чедип кээр, ажылынга дузалашкан, арга-сүмезин каткан турар.

— Уругларывыс хойжулап шыдаар, ажыл-ишчи, улус дээрзин ада-иелери бистер билгеш, оларның хойжулаар дээн күзелин деткээн бис. Ынчалзадаа...—дээш Павел Оттукович хүлүмзүрээш, уламчылады, — кижи черле дөстүнмес-тир: оларның аалынга бо-ла чедип кээр-дир мен.

Хоочун хойжу Павел Оттуковичиниң ооз-ла чөп. Комсомолчу хойжу өг-бүленің чедишкининг ажылдап турарында дагдыныкчы адазының киирип турар үлүг-хуузу база улуг дээрзи билдингир.

Малдың чайгы семиртилгезин эки организастаар, четчир мал чемин белеткээр, кыштаглаашкынга ыяк белеткенир — хойжуларның сорулгазы ындыг. Николай болгаш Чечен Балганнар кышка кызымак белеткенген.

Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының уламындан мал чеми культураларның болгаш одарларда сигеннің үүнүү багай болган, ынчангаш мал чеми белеткээринге берге байдал бо чылын турдуувус. Комсомолчу хойжу өг-бүленің малын четчир чембиле хандырар дээш кызымак ажылдап, 5 тонна сиген белеткээр дээн хүлээлгезинден 3,5 тоннаны ажырып, 1200 боодал будук-бүрүнү мал чемиңге белеткээн.

Бо тодарадыкчы чылда аныяк малчыннар төрүүр 100 хойга онаштыр 95 хураганны, хой бүрүзүнден 3,5 кг дүктү алырын хүлээнген. Төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураган, хой бүрүзүнден 3,8 кг дүк — аныяк хойжуларның ажылының түңнели ол.

— Хойжулап эгелээнивистің баштайгы үезинде бергелер турган. Моон мурнунда ачамга дузалакчы кадарчы боор, сакманщиктеп-даа чорзувусса, кодан хойну хүлээп ап, ооң ёзулуг эзи апаарга, харыысалга улгадыр-даа, ажыл-иш көвүдээр-даа чүве-дир. Ылаңгыя хой хураганнап турар үеде ажыл-даа дачым-на: чемненип алыр хостуг үе безин тывылбастай бээр. Ажылга бергелер турза-даа, ону ажып эртивис. Хой ажылынче аныяктарны хаара тудар дугайында хемчеглерни алганы, ол ажылче аныяктарның күзеллии-биле чоруп турарын солун-сеткүүлдеи номчааш, радиодан дыңнааш, деткип, өөрүп орар бис—деп, Николай болгаш Чечен Балганнар чугаалап орар.

Улуг-Ажыктың делгемериндe оттаан хойлар аал чаңындан ырап, шаттар баарынче кедээрлеп эгелээн. Николай Балган аттаңгаш, хоюнуң соонче хапты. Аныяк хойжуларга чаа-чаа чедишкиннерни күзээш, оруувус уламчылап чоруптувус.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: П. О. Балган-оол хойжу уругларыбиле чугаалажып тур.

Авторнуң фотозу.

АКЫ-ДУҢМА МООЛ, ЧЕЧЕКТЕЛ-ЛЕ!

МООЛ Арат Республиканың бахтаап тургустунганыдан бээр 50 чыл ою бо чылдың ноябрь 26-да болур. Ол төөгүлүг хүнү чүгле моол улус эвес, а Совет Эвилелиниң улустары, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының ажылчы чоннары байырлалдыг ёзу-биле демдеглээр. СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан партия-чазак делегациязы МАРН-ның III съездизиниң болганындан бээр 50 чылының болган Моолду Арат Республика кылдыр чарлаанының 50 чыл оюнуң байырлалдарына барын киржири-биле ынаар баар деп турарына бистер, совет кижилер, база аажок өөрүп турар бис.

Россияга болган Октябрьның социалистиг улуг революциязының улуг салдарына өскүткен революсчу шуурган дарлаткан моол араттарны улусчу эрге-чагырганың тиилелгезинге чедирип эккелген. Оон бээр ам 50 чыл болуп турары бо. Моол улустуң алдарлыг оглу, Совет Эвилелиниң улуг өнүү, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сураглыг ажылдакчызы эш Ю. Цеденбал ол дугайында мынча деп бижээн: «Ол дээрге колониалдыг кулданыгдан хосталгаже болгаш хамаарышпас чорукче орук, ядаралхоозуралдан болгаш эргешөлээ чок чоруктан национал экономиканың база культураның чечектелишкининге орук, феодализмден социалистиг бүдүрүлге харылзаалаларының тиилелгезинче шилчилгениң оруу болган».

Моол Арат Республика В. И. Ленинниң айыткан оруу-биле Совет Россиянын соонган чоруп орар баштайгы күрүкелерниң бирээзи болур. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында моол улус араттың революсчу намының удуртулгазы-биле социал-экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң талазы-биле улуг чедишкиннерни чедип алган. Чуртта оттулар түүл, энергетика, даг-руда, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрү, механизастаан кодээ ажыл-агый хөгжээн. Моол Арат Республика хожудангай аграрлыг чурт турганындан аграр-индустриялыг чурт кылдыр чечектелген. Совет Эвилелиниң бүгү талалыг дузаламчызынга даянмышаан, МАРН-ның удуртулгазы-биле моол улус 50 чылдар дургузында чурттуң улус ажыл-агыйынга бүдүрүлгениң чаа-чаа адырларын тургускан, моол ажылчын аңгы болгаш күш-ажылчы интеллигенция өскен. Ам МАР-да үлетпүр бүдүрүлгелери киитилел продукциязының 34 ажыг хуузун, кодээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүң киити продукциязының 60 ажыг хуузун бүдүрүп турар.

В. И. Ленин 1921 чылда моол делегация-биле төөгүлүг беседазынга совет-моол найыралды быжыглаарынче улуг кичээнгейни салган. Бистиң улустарывыстың найыралың В. И. Ленин болгаш Д. Сухэ-Батор доңнап быжыглаан, бистиң акы-дуңма улустарывыстың чечектелишкининиң болгаш аас-кежииниң үндезини ында дээзин олар өттүр көргеннер.

МАРН ТК-ның Бирги секретары Ю. Цеденбал МАРН-ның XVI съездизинге өтчөт илеткелинге мынча деп демдеглээн: «Улусчу революцияның эге үезинде төрүттүнген моол-совет найыралдың бүгү-ле талаларына бистиң чедишкиннеривистиң быжыг үндезини, социализм тургузуушкунуң доозарының оруу-биле МАР-ның шапкын бурунгаарлаашкынының чугула фактору болу берген».

Хөй-ниитиниң күзели-биле 1962 чылда тургустунган Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбыры партия, совет органнарының болгаш Совет-моол найырал ниитилелиниң Төп баштаар чериниң удуртулгазы-биле бистиң акы-дуңма улустарывыстың бузулбас найыралын улам быжыглаарының талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

ТЫВА салбыр МАР-ның Убса-Нур, Завхан болган Баян-Өлгүй аймактарының бүдүрүлгелери, албан-организация черлери-биле найыралчы харылзааларны доктаамал тудуп, делегацияларны удур-дедир чорутчуп, аргажыр-биле чоруп турар. Эрзин районуң Нарын, Тес-Хем районунуң Берт-Даг школаларының өөреникчилери моол уругларбиле кады пионержи одагларны эрттирип, аңаа спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны чорудуп, концерттерни удаа-дараа кады көргүзүп келгеннер.

Кызыл хоорайга болгаш республиканың хөй-хөй районнарынга Моолдуң Хубсугул, Убса-Нур, Завхан, Баян-Өлгүй болгаш Копту аймактарының профессионал болган бот-тывынгыр артистериниң көргүскен концерттери чедишкинниг эрткилээн. Ол концерттерни Бай-Тайга районга көрген көрүкчү Салчак Канданың өөрүшкүлүг сестери мындыг: «Бөгүн мен бодумнуң төрээн суурумга Копту аймактың артистериниң солун концертин магадап көрдүм. Оларга улуу-биле четтирдим. Акы-дуңма моол улуска моон соңгаар-даа улуг-улуг чедишкиннерни күзедим».

Тываның артистери база уран чүүл ажылдакчылары ол аймактарга база чедип, солун концерттерни көргүскүлээн. Моол өөнүктер Тываның культуразының болгаш уран чүүлүнүң чедишкиннери-биле танышкан.

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының баштаар чериниң даргазы тургаш, МАР-ның Хубсугул, Завхан, Төп, Баян-Өлгүй, Чөөн болгаш Селеңгин аймактарынга чордум. Социалистиг Моолдуң шапкын хөгжүлдезин магадап көрдүм. Моолда үлетпүр бүдүрүлгениң кодээ ажылагыйының улуг объектилери туттунуп турар. Чурттуң чурттакчы чонунуң 46 хуузу ам чаа хевир-биле туттунган хоорайларда база суурларда чурттап турар.

Төп аймактың төвү болур Дзүнмод хоорайда музей бар. Ында моолдуң уран шеверлериниң, чурукчуларының кылган ажылын магадап көрген бис. Ол-ла бүгү үүлдерде Моолдуң бойдус байлаа, чараш агаар-бойдузу, өскиринг амытаннары долузу-биле көргүстүнген. Пеш тооруунуң кирбиниден кылган он ийи алыр мыйыстыг улуг сыынның чараш хевирин көрүп-ле ханмадывыс. Моолда ол хире уран-шевер кижилер бар-дыр.

Завхан аймакка чоруп турган, моол улустуң ажыл-амыдыралының дугайында хөй үүлдерни билип алган бис. Аймак комитединиң секретары, аймактың моол-совет найырал ниитилелиниң төвүлелиниң даргазы Оросоо боттарының ажыл-хөрээниң, ылаңгыя аныяктарны мал ажылынче хандыкшыдып турарын онзалап чугаалаан.

СОВЕТ Эвилелиниң дузазы-биле туткан 964 өөреникчилер өөренир школа комплексизин көргеш, магадаан бис. Бистиң делегациявыстың кежигүннери Ю. Л. Аранчын, М. М. Даржаа болгаш өске-даа эштер, черле шуптувус моол башкыларының болгаш өөреникчилериниң ол школага, ооң өөредилге херекселдериниге аажок камгыын эскерилгес.

Улан-Баторга келген хүнүвүсте-ле бистиң делегациявысты моол-совет найырал ниитилелиниң Төп төвүлелиниң даргазы С. Лувсан хүлээп алгаш, Моолдуң амгы улус ажыл-агыйының чедишкиннери-биле таныштырган. Ол бүгү чедишкиннер Совет Эвилелиниң акы-дуңма дузаламчызының ачызы деп чүвени ол база демдеглээн.

Делегация Селеңгин аймактың Моол-совет найырал аттыг күрүне ажыл-агыйының амыдыралы, ажыл-хөрээ-биле танышкан. Бис улуг дуржулгалыг мурнакчы саанчы Д. Тамжит-биле ужураштывыс. Ол күш-ажылчы бедик коргүзүүлгери чедип алгаш, бодунуң чурттунуң орденнери болгаш медальдары-биле шаннаткан. Моол-совет найырал айынга тураскаяткан митингге чүве чугаалааш, ол бодуун ажыл-ишчи хөрээжен мынча деп:

— ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнуң байырлалы — Моолга ол база улуг байырлал болган. Моол улус ол байырлалга уткуштур күш-ажылчы белектериби-ле уткаан чүве. Мен ол юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгемни ноябрьның эгезинде-ле күүсеп-дикен мен.

Дархан хоорайның ажылчы чоннар депутаттарының Хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы эш Г. Дамдын мынчаар чугаалаан:

— Шаанда маңаа өөн дазыр турган. Чүгле бөрүлер олу эелеп, эргип турган, ооң хөй байлаан кым-даа билбейн келген. Улуг Совет Эвилелиниң акы-дуңма деткимче дузазының ачызында ол казымал байлаң чонуу болган. Дархан шынап-ла улустарның интернационалчы найыралының хоорайы болган.

Митингге чүве чугаалаан чудуг баазазының ажылчыны моол кыс Ц. Баиртиң сестери сеткил-сагышты хайныктырын келир чораан. Найырал айы чоруп турар уеде суббота санында-ла найырал кежээзин эрттирип турганын ол чугаалаан. Ол кежээлерде моолдар чүгле улуг Лениниң дылынга, орус дылга, ынчаарга Моолда ажылдап турар совет кижилер моол дылга чугаалажып турганын.

Бистиң делегациявыс Чөөн аймакка, Чойбалсан хоорайга база чораан. Оларның үлетпүр бүдүрүлге, өөредилге болган культура-чыдыышкын албан черлеринге барып, оларны сонуургап көрген бис.

(Уланчызы 4-кү арында).

ХООЧУННАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Төжунуң «Тоора-Хем» совхозунда Балбыр Бараан, Ак Мырлаа, Чигжит Бараан, Василий Тамдын-оол ышкаш чүгле совхозта эвес, бүгү районда сураглыг кижилер хөй. Олар онаашкан ажыл-хөрээнге кызымаккай, хөй-ниитиниң хөрээ дээш кеззеде чүткүлдүүн көргүзүп чоруурлар. Ындыгларның аразында коммунист Лузу Бараанның ады төлептии-биле кирип турар. Балды тутканда ол тудугжу-даа болу бээр, күзээнинде иви мунгаш, аңнап-даа чоруптар. Ооң ажыл-ишке эрес-шудургузун, дуржулгалыын суурнуң чурттакчылары-даа, тайгада ивижилер-даа билирлер. Ынчангаш ону чон хүндүлээр, аңаа чоргаарланыр.

Коммунист Лузу Бараан районга коллективтиг ажыл-агыйның үндезиленчилериниң бирээзи. Адыр-Кежиг суурнуң баштайгы тудугларын тутчуп, ылчырынга ол идепкейлиг киришкен.

Даандырган ажылды бедик харыысалга-биле көөр, идепкейлиг хөй-ниитичи коммунисте 1953 чылда колхоз баштаар чери, парторганизациязы ыраккы Өдүгенде иви фермазын эргелекчилээрин сүмелээн. Харыысалгалыг иштиң бергезин бодаза-даа, аңаа колхоз баштаар чери, парторганизация улуг бүзүрелди көргүзүп турарын көргеш ол ферманы хүлээп алган. Иви малды ажаарын ол эки билир, ону малдап-даа чораан.

Харыысалгаа улгатнан. Чүгле иви малдаар эвес, бүгү ферманы удуртуп, башкарар. Ынчангаш маңаа улам шудургу ажылдап, чаа-чаа аргаларны тыварын ол удуртуючулар, специалистер-биле сүмележип, чаңгыс сес-биле чугаалаарга, шудургу ажылдаары негеттинип турарын билген.

Иви фермазынга баштайгы уеде төрүүр 500 баш мынды турган. Чүткүлдүг ишчи иви малдың аарыгдан, озал-ондактан хораар чоруун эвзажедип, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап, ооң баш санын өстүрериниң хөрээнче бүгү ивижилерни мобилизастаан. Моон уламындан ферма төрүүр 500 мындыдан чылдың-на 450-ден эвзэш эвес анайларны онча-менди дорулуруп турган. Чүгле дөрт чылдар дургузунда фермага киити ивиниң баш саны 2300 чедир өскен. Ол он ажыг чылда ферма эргелекчилеп ажылдавышаан, бодунга ыжыглаан төрүүр чүс мындыларындан 80-ден эвзэш эвес анайларны менди дорулуруп турган. Ооң аразында кышкы аңныыр сезонунда «чымчак алдын» тывыжынга нызымаккай киржип, чылдың-на 15-тен эвзэш эвес кишти, 200 чедир диинни төрээн совхозунга дужаап келген.

1968 чыл. Ынчаарда ажыл-агыйга хөй ажылын хөгжүдеринге дуржулгалыг, бо чүгула адырга боттарының үлүг-хуузун киириксээн кижилер негеттинип турган. Чамдык ишчилер хөй ажылынче киргеннер. Чаа ажылды сонуургап, кадайы-биле сүмелешкеш, аңаа ажылдаар күзелин хоочун коммунист илереткен. Ооң кадайы Чараш Лузу база-ла эрес-кежээлерниң бирээзи. Ашааның санаалын чүүлдүгзүнүп: «хөй малды малдап чораан эвес бис, солун-даа чүве-дир харын» — дээн. Шынап-ла, өг-бүле аныяндан эгелеп иви малдап чораан. Чаа ажыл-иш оларга берге болганы чугаажок. Ынчалза-даа олар бергеден кортпас, кеззеде мурнуку одуругда, күш-ажылдың шалыпчы фронтузунга туржуп чаңчыкканнар. Чүткүлдүг ишчилер ол чылын 400 баш кыс хураганны малдаары-биле хүлээп алганнар.

Олар мурнакчы хөй-жуларның дуржулгазын, зооветеринарияның үндезиннерин шиңгээдип, кыштың соогунда, чайның изиинде хойнуң одар-белчиирин, ажаалда-тежээлдезин билдилиг чорудуп, багай эвес көргүзүглерни чедип ап келген.

Ниитиниң хөрээнге чүткүлдүг бо малчыннар тоску беш чылдың эрткен үш чылдарында төрүүр чүс хойга онааштыр сезеңден эвзэш эвес хураганны менди ап, бир хойдан 2,2 кг дүкту кыргып ап келген. Ылаңгыя бо тодарадыкчы чылда алдынган социалистиг хүлээлгезин мурнуку чылдардан эки күүсеткен. Төрүүр чүс хойдан-на 104 хураганны ап хөй бүрүзүнден 2,3 кг дүкту кыргаан. Бо дээрге кызымаккай күш-ажылдың түңнели. Мурнакчы ишчи чайгы уеде одар-белчиирни шын ажыглап, хойну күш киир семиртиринче доктаамал кичээнгей салып турар. Кышка белеткелди баш удур хынамчалыг чорудуп, кажааны септеп чыыглап, чаш малга, төрүүр хойга четчир сигенни белеткеп ап турар.

Коммунист Лузу Бараан мурнакчы ишчи, идепкейлиг хөй-ниитичи. Ол кодээ Совет депутадынга каш удаа соңгуттуруп келген. Депутат хүлээлгезин багай эвес күүседип, соңгукчуларның санаалдарын, чагыларын боттандырар дээш сагыш чөвангыр ажылдап турар. Эрес-шудургу малчын эрткен чайын 350 баш дуңгуш хойну хүлээп алгаш, хүр-чаагай кыш ажырып, чаш төлдү бүрүңү-биле камгалап алырын хүлээнген.

А. ДОРЖУ.

МЕРГЕЖИЛИ БЕДИП ОРАР

«Тээли» совхозтуң аныяк хойжузу Санчат Шулуунуң ажыл-ижи-биле таныжар дээш Кызыл-Даг суурдан үнгеш, Хараган-Бажы деп черже хаптывыс. Удаваанда чедип келдивис. Аныяк өг-бүленің культурлуг, бай-шыдалдыг чурттап, ажылдап чоруурун өгге кире бергеш-ле эскерип болур.

Шулуу 1962 чылда Кызылга чолаачылар курузун дооскаш, совхозунга ээп келгеш, слесарьлай берген. Ийи чыл ажылдап турда, хойжулар негеттинип берген. Аныяктар ынчан совет өг-бүлени тургузуп, ниитиниң малын кадарып эгелээннер. Оон бээр эвзэш эвес үе эрткен. Ол чылдар оларга улуг шылгалда болган. Ынчалза-даа хойжу өг-бүле ону ажып эртип, төрүүр хой малдап келген үезинде совхозтуң мурнакчыларының олуруундан үнмейн келгеннер. Чыл келген тулумна ажылынга мергежип, ооң-биле оларның күш-ажылчы көргүзүглери бедип орган.

— Тоску беш чылдың тодарадыкчы, дерткү чылында бистиң көргүзүүвүс мурнуку чылдардан бедик болду. Үүс хойдан-на 105 хураганны дорулуруп, бир баштан-на 2,5 кг дүкту кыргып алдывыс—деп, Санчат Хертекович өөрүшкүлүг чугаалады.

Күш-ажылга чедишкин, бедик мергежид, чоннуң хүндүткел, макталы аваа келбес. Ону шудургу, кызымак иштиң түңнелинде чедип алыр. Аныяк кадарчыларның эки ажылын оларның бо чылгы чедишкиннери бадыткап турар.

Келир чылын оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш бүгү белеткелди хынамчалыг чоруткан. Хойжу Шулуу Сайыр-Аксында кыштаан эки септеп, дерип алган. Найгы уеде семиртилгени эки чоруткан. Чайын белеткеп алганы 15 тонна сигенни кыштаанда чедирип алган. Көк суланы база белеткээн. Кышкы уеде мал чемин немей алыр.

— Хоювус февральда түлүктеп төрүүр. Арткан үени чөп ажыглап тургаш, хойнуң күжүн суларатпас сорулганы салган бис. Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжулары Аяк-Хээ, Хеймерек Ондарларның аныяктарга кыйгырыын деткип, оларның үлегерин эдерип ажылдаар бис—деп, хойжу тайылырлады.

— Хой оолдай берген уеде кандыг хемчеглер ап, канчаар ажыллап турар силер?

— Малдың черге төрүүр чоруун эвзэжедир дээш, төрүүрү чоокшулай берген хойларны аалга үзүп ап жаар. Оларны тургузу азыралга ацылап каар ийикпе, азы ырады кадарбас. Эмин сүттүг хойларның хураганнарын өйлеп ажаап, назыхарының аайы-биле үзер. Оларның кажаазын үргүлчү кургаглап, ол өдээн солуп турар. Хой түлүктеп төрүй бергенде сакманшиктерниң ажылын башкарып, оларның харыысалгазын күштелдирип турар бис. Бо бүгү бистиң ажылывыска улуг идегем берип келген—деп, ол арга-дуржулгазын каксы таныштырды.

Шулуу биле Чечек чүгле мурнакчы ишчилер эвес, а идепкейлиг хөй-ниитичилер. Олар боттарының политиктиг билими доктаамал бедидип, зооветөөредилгени шиңгээдип ап, хойнуң болгаш хураганнарның аар-саар аарыгларын боттары эмпеп аптар апарганнар.

Шулуу—Кызыл-Даг кодээ Совединиң депутады. Ол хүлээлгезин базы ак сеткилдиг күүседип турар. Ооң чуруун республиканың Хүндүлел самразындан көрүп болур.

Ажыл-ишчи хойжу өг-бүле чонунга бараан болбушаан, ынчаар чурттап, ажылдап чоруурлар.

И. СЕДИП-ООЛ.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Арыг сеткилден найырал

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Бо хүннерде бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары МАРН-ның III съездизиниң болгаш МАРны чарлаанының 50 чылын таварыштыр болур байырлалдарга киржири-биле Совет Эвилелиниң шылгарангай партия болгаш күрүне удуртукчузу, делгейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сураглыг көскү ажылдакчызы, тайбың болгаш улустарның айыл чок чоруу дээш могаг чок демиселчи, моол улустуң улуг өнүү Л. И. Брежнев баштадыр совет партия-чазак төлээлериниң бистиң чуртувуска чедип келирин каңчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-биле маңап турар деп, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүү, МАРН-ның Министрлер Төвүлелиниң Даргазы Жамбын Батмунх медеглээн. Эш Л. И. Брежневтиң аян-чорук кылып моорлап келири МАРН-биле СЭКП-ниң, моол болгаш совет улустарның арыг сеткилден акы-дуңмалышкы кайыралының чайыннанчак көргүзүү бооп илерээр деп, ол онзалап демдеглээн.

МАР-га болур деп турар байырлалдар-биле холбаштыр Ж. Батмунх СЭТА-ның Улан-Баторда корреспондентизинге интервью берген. Моол улустуң политиктиг болгаш социал-экономиктиг кол-кол чедишкиннериниң дугайын чугаалап тура, ооң онзалап демдеглээни болза, өрткен чартык үүс чылдың дургузунда Моол аграрүлетпүрлүг социалистиг күрүне болу берген. Бистиң бүгү-ле чедишкиннеривис Моолдуң Араттың Революстуг Намынга удуртурган моол улустуң чүткүлдүг демиселиниң база Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның өзүп турар деткимче, дузаламчызының түңнели болур.

МАР болза социалистиг дем каттыштырылгазының быжыг звеноларының биреэзи боп турар, бистиң торлуш чок бурунгаар шимчээшкининиң эң чугула үндезин магадылаларының биреэзи чогум-на шак ында деп, Ж. Батмунх медеглээн.

Делегейниң ийиги дайынының төнериниге чедир-ле социалистиг делегей бистиң ийи чурттарывыстан — ССРЭ-ден болгаш МАР-дан тургустунуп турганы билдингир болгай. Улустар аразының харылзааларының чаа, социалистиг хевириниң эге баштайгы үлегери болур МАР биле ССРЭ-ниң дең эргелиг акы-дуңма харылзаалары чартык үүстен ажыг чыл төөгүлүг. Ол харылзаалар В. И. Лениниң болгаш Сухэ-Баторнуң шуут киржилгезиби-ле доктаап турган деп чүвеге чоргаарланып турар бис.

Моол Арат Республика бодунуң догуунап келгениниң бүгү үезинің дургузунда тайбың болгаш улустар аразынга найыралдың политиказын өскерлиш чок чорудуп келген болгаш чорудуп турар. МАР-ның тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының алыс утка-шынарын бистиң партиявыстың программазында болгаш МАРН-ның XVI съездизиниң шиитпирлериниде тодараткан.

Бистиң даштыкы политиказывыстың быжыг үндезини болза Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле эвилелди, найыралды, бүгү талалыг болгаш сырый кады ажылдажылганы бүгү хемчег-биле быжыглаары болур деп, Батмунх онзалап демдеглээн. Совет Эвилели-биле бузулбас найыралды быжыглаары—бистиң чуртувустуң хостуг болгаш хамаарышпас чоруунуң магадылалы, МАР-га социалистиг ниитилелди чедишкиниг тургузарының кол фактору ол-дур.

РЕАКЦИЯНЫҢ ЧИМЗЕНИИШКИННЕРИНГЕ УДУР

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның соңгу талазында Бихар штатка сөөлгү үеде политиктиг ажылдакчы Дж. Нарайаннын авыластыг дозуңнарын долгандыр эвилелдежип алган реаксылыг партиялар болгаш организациалар калчаалыг сурталл тарадып турар апарган. Ол партиялар чурттуң экономика бергелеринге таваржын турарын ажыглааш, чер-черниң эрге-чагырга органнарынга удур дуржок демисел чорудуп, Индияның төп чазаан халаштырар дугайында негелде салып турар.

Нарайаннын болгаш ооң-биле сүлчээлешкеннериниң дуржок авыластыг сурталалын чурттуң массалыг демократтыг организациялары, нацияның патриотчу бүгү күштери шиитпирлиг буруу шаап, удурланып турар.

Штаттың найысылалы—Патна хоорайга Компартияның болгаш башкарыкчы индий национал конгресс партияның кыйгырыын ёзугаар болган массалыг митингилер болгаш чыскаалдар реакцияның күштеринге ажылчы чоннуң төлептиг ойтур шавыышкын бээр шиитпирлиин илергейлеп көргүскен.

Чурттуң экономика талазыбиле хамаарышпас чоруун быжыглаарынга удур, ажылчы чоннарның демократтыг чаалап алыышкыннарынга хора чедиреринче угланган реакцияның ораддажыышкыннарын чурттуң төөн үеалдиг, демократтыг бүгү күштери соксадыр ужурлуг деп, Компартияның Национал Төвүлелиниң Чиргине секретары Раджешвар Раонуң Делиге үндүргей кыйгырыында чугаалаан.

УЛАМ ЫҢАЙГЫ ЧАВЫРЫЛДЫРЫЫШКЫННЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Л. И. Брежнев биле АКШ-тың президентизи Дж. Фордтуң аразынга Владивосток районунга ам болур ужуражыышкын Совет Эвилели-биле Каттышкан Штаттарның аразында харылзааларда дүшкүүрлүг чорукту улам ыңай чавырылдырарының чорудулгазын хөгжүдериге чугула ужур-дузалыг болур деп, америк-совет харылзаалар талазы-биле комитеттиң даргазы Фред Нил медеглээн.

СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга Ф. Нилдиң демдеглээни болза: талаларның ол ужуражыышкынны чорудар деп шиитпирлээн чоруу Совет Эвилели-биле Каттышкан Штаттар улам-на калбак болгаш хөй талалыг апар чыдар чавырылдырыышкын политиказын ханызы-биле барымдаалап артышаан турарлар дээр дугайын херечилеп турар-дыр. Бистиң чурттарывыстың аразында совет болгаш америк улустарның эргежыктарынга дүгжүп турар кады ажылдажылга боллуунуп болур болгаш черле эргежок чугула дээрзин амыдырал бадыткаан деп, ол онзалап демдеглээн.

Ф. Нилдиң бодалы-биле алырга, эң-не янзы-бүрү талаларга, ылаңгыя садыг-экономиктиг харылзааларның талазынга совет-америк харылзааларның чедишкиниг хөгжүлдези аңаа херечи болур. Экономиктиг харылзааларны калбартыры бистиң чурттарывыстың аразынга политиктиг эки харылзааларны доктаадырынга дөгүм болур, а ол чорук болдуңу эзлчээнде делегейге чогумчалыг чорукту болгаш бүгү делегейге тайбыңны хандырарынга дыка чугула деп, ол медеглээн.

Л. И. Брежневтиң Дж. Форд-биле ужуражыышкыны бистиң ийи чурттарывыстың аразынга сөөлгү чылдарда чедип алдынган бот-боттарын билчир чорукту улам ыңай хаыладырынга дузалаар дээрзинге чигзиниг турбас деп, Ф. Нил онзалап демдеглээн.

Япон-америк чугаалажыышкыннар

ТОКИО. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Форд биле Японияның премьер-министри К. Танаканың аразында чугаалажыышкыннар ында доозулган.

Капиталистиг делегейниң таваржып турар экономиктиг бергелерин ажып эртерде улустар аразының кады ажылдажылгазын быжыглаарының эргежок чугулазын талалар чугаалажыышкынларының түңнелдериниң дугайында кады кылган дыңнадыында онзалап демдеглээннер.

Японияның премьер-министри болгаш АКШ-тың президентизи чепсегленишкинни кызырып кызыгаарлаарынга, ядролуг чепсекти контрольдаарын доктаадырынга бүгү чурттарның улам ыңай күжениишкиннериниң эргежок чугулазын демдеглээн, ядролуг чепсекти нептередирин болдурбас болгаш ядролуг энергияны тайбың сорулгаларга калбаа-биле ажыглаар дугайты кыйгырган.

Ийи талалар аңгы-аңгы социал системаларлыг күрүнелер-биле чугаалажыышкыннарны деткип, санал-оналды солчуп турган, делегейде дүшкүүрлүг чорукту улам ыңай чавырылдырарын деткиирин хүлээнген.

Нефть тып турар чурттарга ыйыышкын көргүзер сорулгабиле нефть хереглээр чурттарның кады хемчеглер чорударының дугайында АКШ-тың саналынга Японияның төпшээрежип турарының дугайындыңнадыгда кирбээн. Ынчанмыже ол айтырыг бо чугаалажыышкыннарның кол темаларының биреэзи турган деп, парлаага демдеглеп турар болгай.

Ядролуг чепсек чүүктээн америк корабльдериниң япон порттарга кээп турарынга Японияда удурланыышкынарны АКШ-тың канчаар көрүп турарының дугайында айтырыгны дыңнадыгда база мыттаваан эрте берген. Ынчаарга К. Танака чугаалажыышкынар үезинде ол айтырыгже Дж. Фордтуң онза кичээнгейин угландырып турган болгай.

Япон журналистер клуунга ноябрь 21-де чүве чугаалап турган, президент Дж. Фордтуң медеглээни болза, экономика талазы-биле чидигленген айтырыгларны шиитпирлээрде АКШ биле Япония бир демниг хөделир ужуруут. Америк улус дыка берге үеларде чурттап турар. Келир уеде-даа улуг бергелерге таваржырын америк улус бидир. Акшаның үне чокталыышкынындан качыгдап, кудулап бадыышкынга таваржып турар бис, өртектер аартап, оттулар түүл болгаш чигээт чедишпестен турар. Америка ол айтырыгларны кара часкаан шиитпирлеп шыдавас үүгле демниг күш-биле кады шиитпирлээр херек деп, ол чугаалаан.

Тайбыңны хандырарының айтырыгларының дугайын чугаалап тура, АКШ-тың президентизиниң медеглээни болза: Курлавырларывысты болгаш боттарывысты үреп-таалаашкынга эвес, харын тургузуушкунга, чаагайжыдылгага бараалгадыксап турар бис. Оолдарывысты тулчуушкунче база катап чорударын күзевес бис.

АНГЛИЯ. Англияның Мурнуу-Африка Республика-биле харылзаа тудуп турарынга удурланыышкын илергейлээриниң чыскаалы Лондонда камгалал министерствозунуң бажыңының чанынга болган.

Мурнуу-Африка Республикада апартеид политиказынга удур шимчээшкиниң инициативазын ёзугаар организастаан ол чыскаалга парламент кежигүннери 20 лейборист киришкен. Хөй-ниитиниң төлээлекчилери мурнуу-африка ёзу-чуруму-биле чаргаан шериг дугуржулгаларын өскертирин чугаалажып көөр дугайында лейбористерниң соцгулда мурнунда аазаашкының күүседирин негээн угуулгазын Великобританияның камгалал министринге түтсуп берген.

ЧУРУКТА: камгалал министерствозунуң бажыңының чанынга болган чыскаал.

И. ТИТОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

АКЫ-ДУҢМА МООЛ, ЧЕЧЕКТЕЛ-ЛЕ!

(Тоончузу. Эгези 3-кү арында).

Чойбалсан — үлетлүриүц эң улуг төвү. Мында эки шынарлыг эът продуктуларын бүдүрүп турар улуг комбинат ажылдап турар. Чазап синябир талазы-биле уран талантылыг мастерлер ол бүдүрүлгеде ажылдап, мыйыстардан янзы-бүрү белек үүлдерни дыка чаран кылдыр кылып турар.

Чойбалсан хоорайда Совет Эвилелиниң Маршалы, Совет Эвилелиниң дөрт дакпыр Маадыры, МАР-ның Маадыры Г. К. Жуковтуц бичии ыяш бажыңчыгажынга база чордувус. Ынчан совет-моол шеригленниң каттыжышкынын генерал Г. К. Жуков командылап турган.

Ооц соонда бистиц делегациявыс Халхинголга яеде берген. 1939 чылда япон милитаристер-биле дайынга эрес-маадырлыг тулушкан, амы-тыным берген моол база совет дайынчыларының тураскаалынга могейип, чечектер салгылаан бис.

Халхинголдуң девискээринде «Ялант» «Тиилелге» дээр көдээ ажыл-агыйның улуг каттыжышкыны бар. 1939 чылда аңаа чүгле аттыг-хөлдүг он шаа кижи ажылдап турган. Бис хойжу Доржтуң өөнге кирдивис. Ол өг-бүледе үш кижи — хойжу боду, ооц кадайы база оглу ажылдап турар болду. Оларның коданында 1700 хой бар. Олар 100 төрүүр хой бүрүзүндеп 90 хураганы алган чораан. Бо хойжунуц дуржулгазы улуг. Ол чүгле май 1-ден ноябрь 1-ге чедир үе иштинде безин одар-белчирин солуп, 21 катап көшкен болган. Ынчангаш ол хойларны коичут эки семпртир турган.

Моол эмчи Овгон Бургөдтиц чугаазы солун болган. 1945 чылда, кажан ол чүгле үш харлыг турда, ада-иезин аарааш, чок болганнар. Ол өөнге кара чаасканн арткан. Моолга ажылдап турган совет эмчи Соловьева ол бүгүнү эмчи болгаш кааш, бичии кижинин амы-тынын алган. Овгон Бургөд ол эмчиниң ийи дугаар авазы ыылдыр санаа чоруур, ол ССРЭ-ге келгенде, аңаа үргүлчү баар. «Совет улустуң салым-чолу — мээң салым-чолум»—деп, ол чугаалаар чораан.

Бистиц делегациявыс Улан-Баторга келирге. Төп моол-совет найырал иштилелиниң даргазының оралакчызы Д. Цэвэгмид күлээп алган. Ол — профессор, чогаалчы, Москваның күрүне университетиниң хүндүлүг доктору кижи.

Ооц сактыышкыннары солун. 1931 чылда Д. Цэвэгмид Убса-Нур аймакка башкылап турган. Ынчан моол уруглар улаштыр-улайтыр тиккен алды өгге кичээлдеп турган. Ынчан чүве бижинр карандаш безин чок. Ол үеде аңаа ажылдап турган совет эмчи биске 25 карандаш берген, аңаа дендин-ле өөрээн бис деп ол сактып чугаалаан чүве.

Ынчан өөреникчилер кыдыраан деп чүвени билбес-даа турган. Өөреникчи бүрүзү үсбиле чаггаш, хүлдеп каан калбак ыяшка шиин баштыг чиңге чарты-биле чүве бижип турган.

— Бөгүнгү Моолду кижи көргеш, аас-кежик, өөрүшкү хайныгып келир-дир — деп, ол чугаалаан—Чаа Моолдуң кижилери янзы-бүрү эртем-билиглиг, олар нарын машина-техниканы сагыш дег башкарып ажылдап турар. Дээрниц делгемпериндe амгы үениц агаар корабльдери согунналдыр кылыйтып турар, оларны база-ла моол кижилер башкарган. Эртем-техника болгаш уран чүүл бистиц чуртувуста чечектелип сайзыраан.

Партия болгаш күрүненің хоочун ажылдакчызы Б. Бадарг-биле ужуражылга солун болган. 1940 чылда ол эш Цеденбал-биле Тывага кээп, ТАРН-ның XII съездиниц ажылынга кириштикен. «Ам Тывага барыы, Кызылды көөр болза, таныттынмазы-биле сайзыраан хөгжээн боор але?» —деп, ол айтыларга: «Биске чедип келгеш, республикавысты сонуургап көрүңер—деп, ынчан чугаалаан мен.— Кызыл хоорай сайзыраан турар. Ынчангы эрги ыяш бажыңнар барык чок. Улуг-улуг кудумчулар шуптузу асфальтылаттынган. Хоорай чаартынып, чазгайжыды туттунуп турар».

Тыва дугайында чугаалап бээривиске, ол хөлчок сонуургаан.

Акы-дуңма Моолга чоруп турган, моол улус долгандыр туруп турар агаар-бойдусту, ылаңгыя аңмең, дириг амытаннарны кайы хире камгалап, кадагалап турарын бистиц делегациявыс магаданн. Улан-Баторву долгандыр чүс-чүс ивилер, сынмыйгактар амыр-шылаэн оттап чоруурлар. А Халхинголдун кыры-биле самолёттуг ужуп чораш, муц-муц куштарны база ховуларны шыва алган өөр-өөр чөзеннерни магадап көрген бис.

Эш Ю. Цеденбал бистиц делегациявыс-биле ужурашкаш, моол-совет найырал айының политиктиг ужур-дузазын онзалап демдеглээн. Ол дээрге бистиц партиявыстың болгаш күрүневистиц чугула ажылы деп айытқан.

Эш Ю. Цеденбал МАР-ның барын аймактарының, ылаңгыя Убса-Нур аймактың кожазы Тыва-биле найырлдыг харылзаазын бедин-биле үнелээн.

Моол-совет найырал айы Моолда эң бедик деңнелде эртип турар. Партия, күрүне албан организация черлериндe, күш-ажылчы коллективтерде политиктиг ажыл улам калбарган. Бүгү чурт лозун, плакаттар, чараалар, рекламалар-биле шиметтинген. Коллектив бүрүзүнде хуралдар, митингилер, найыралдың кежээлери эртип турар. Моолда үш дугаар кижи бүрүзү-ле моол-совет найырал иштилелиниң кежигүнү.

Бистиц ийи чуртувустуң акы-дуңма улустарының найыралы моон соңгаар-даа улам быжыгар. Ону кандыг-даа күштер моондактап шыдавас.

Моол Арат Республиканың тургустуганының 50 чыл ою-ның байырлалын таварыштыр, бүгү совет улус-биле бир дөмей, Тыва АССР-ниц ажылчы чоннары акы-дуңма моол улуска изиг байырны чедирип, оларга күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп турар.

Х. ТОКА.

Совет-моол найырал иштилелиниц Тыва салбырының баштаар чериниц даргазының оралакчызы.

МЕДЭЭЛЕР МЕДЭЭЛЕР МЕДЭЭЛЕР

Чаартыкчы саналдар

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниче, бар техниканы чөп ажылаарыпче угланган ажыктыг, чаартыкчы саналды кирерин бодап чоруур кижилер Ак-Довурактың «Тыва даг-дүгү» комбинадында эвээш эвес. Ындыларга дүнзаалакчы Павел Монгуш, электрослесарь Виталий Поляков, даг-дүгү саваалаар машинаның башкарыкчызы Анастасия Ильина, үүрмектекчи Раиса Ортун-Назын, цех механиги Валентин Колосов болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Олар чүгле эки бүдүрүлгечилер, хөй-иштижилер, чаартыкчылар эвес, харын чарыштың, чаа чүүлдүц, мурнакчы дуржулгашың иептередикчилери. Оларның чаартыкчы сапал-опалын бүдүрүлгеге иептереткениден комбинат муц-муц рубльдиц камналгазын алган.

Фабриканың ажыл-ишчилери 59 муц тонна даг-дүгүн бо чылын бүдүрерин хүлээнген. Ону чедиишкиниг күүседиринге чаартыкчылар төлептиг үлүүн кирип турарлар.

Д. ЕНДАН.

* * *

Улусчу университет

1974—1975 өөредилге чылында экономиктиг билиглериниц улусчу университетин Шагаан-Арыгда ажылдап эгелээн. Ында тус-тус ажыл-агыйларының удуртукчулары, тускай эртемниглери, партия, совет ажылдакчылар — шупту 60 ажыг кижи хаара туттунган. Баштайгы кичээлге олар Москваның Бауман соңгулда округунуц соңгукчуларынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиц чугаазын өөренген. Улусчу университеттиц чөвүлелин чеди кижи составтыг кылдыр тургузуп, өөредилгени айда ийи катап чорударын доктааткан.

Партия, комсомол ажылдакчыларының, колхозчуларының болгаш совхоз ажылчыннарының экономиктиг өөреднгезиниц чаа чылда сорулгаларын айтып, ооц шынарын бедидерин, алган билиглерни амыдралга билдилиг ажыглаарын СЭКП-ниц Улуг-Хем райкомунуц бирги секретары К. А. Маспык-оол университетти ажыдып турда чугаалаан.

Д. АРАКЧАА.

* * *

Көдээ ишчилерге бараалгадыр

Тываның хөгжүм-шин театрының артистериниц база бир бөлүү Бай-Тайга, Барын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарының көдээ ишчилеринге уран чүүлүн бараалгадыры-биле аттаныпкан. Олар К. Кудажының «Долуманың хуулгаазыны» деп шиизин көргүсүнүшүн, лекция-агитациялыг концертти үндүрер. Тыва АССР-ниц улустуц артизи Кара-кыс Мүнзүк тыва улустуц «Өдүгеп Тайга», «Дембилдей», «Ырлажылы» деп ырларын Монгуш Кертик-оолдуц үделгези-биле ырлаар, «Авам көрген болза» деп болуунуц шулаүн номчуур. Артистериниц үнүүшкүү ноябрь айның төончузүнге чедир үргүлчүлээр.

Н. КАРТАШЕВ.

* * *

Парлалгадан үнген

Тыва АССР-ниц Дээди Совединиц үшкү чыжының чедиги сессиязының хуралының чорудулгазының талазы-биле стенографтыг отчётту тускай номчуган кылдыр Тываның ном үндүрер чери парлап үндүрген.

Аныяктарны бүгү-ниити ортумак өөреднлгеже шилчидерни доозар талазы-биле СЭКП-ниц XXIV съездиниц иштиирлерин күүседип турарының дугайында илеткелди аңаа дыңнап чугаалашкан. Илеткелди болган сессияга депутаттарның саналдарын дотуу-биле ыыда берген. Ооц аңгыда Тыва АССР-ниц Дээди Совединиц Президиумунуц хүлээп ап турганы Чарлыктарын база өске-даа документилерни парлаан.

Филология эртемниниц кандидаты Х. С. Алдын-оолдуц «Үжүглелдиц бижилгезин» деп аттыг, тыва школаның бирги клазына чараштыр бижиринниц үлегерин көргүскен кыдыразын үндүрген. Бо башкыларга болгаш өөреникчилерге ажыктыг.

М. ЭРТИНЕ.

БОЙДУС БУЛУҢУ

ОЛЧА-ОМАКТЫГ ЧОРУҢАР

Бо тодарадыкчы чылда Тожунуц «Тоора-Хем» совхозунда 1974—1975 чылдарның күскү, кышкы аңнаыр сезонунга киржири-биле шупту 150 шилиндек аңчылар аттанган. Олардан 110 кижи чары-биле ыракты тайгалардан, а артканнары чоок сыннардан аът-биле аңнаарлар.

Бо чылын совхозтуц аңчылары 50 муңдан эвээш эвес рубльдиц «чымчак алдының» төрээн чуртка кирер деп бедиткен хүлээлгени алган. Ол болза районуц ниити планыг онаалдазының 50 ажыг хуузу. Аттаныган аңчыларның аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Даржаа Эрестол, хоочун аңчылар Ак Мыраза, Кол Нагазы, хөрээжен аңчылар Бараан Хуснова, Елизавета Кенден болгаш оон-даа өске суралгыг кижилер хөй. Ол ышкаш Александр Даржаа, Кызыл-оол Бичемей дээн ышкаш хөй аныяктар база арга-дуржулгалыг аңчылар-биле кады үүгүпкеннер.

Чылдың байдалы (хар-чам улгадып, кыш эрте дүжүп турар) аңчылардан улуг күштү, бижыг турда-сорукту негээр апаар. Ынчалза-даа совхозтуц аңчылары бо чылын алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседиринге бүзүрелдиглер.

«Олча-омактыг чоруңар, аңчылар» деп олар аал-оранындан үнүп турда эш-өөрүүнүц чагын бодап, аңчылар бо чылгы тывышчы сезонуи организастыг эгелээн.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

БАЗА КАТАП АЪТТАНЫНКАН

Өлүк тывыжынга ооц киржип келген стажы бо чылын 37 чыл болган. Ооц торуттүгген өскен чери Тожу болганда, кара чажыдан билир ажылы ол деп чугаалап болур. «Тоора-Хем» совхозтуц аңчыларының даңзызында ооц адыбажын Ак Көктеген деп номчуп таныжын болур. Чыл санында-ла ол аттыц дужунга 5-тен 10 чедир кишти, 100—300 хире диинни болгаш өске-даа аң-өлүктү көрүп болур.

Ак Көктеген — Тожунуц хоочун хөрээжен аңчыларының бирээзи. Аңчы сезону келир-ле, ол чарыларын хүлээп алгаш, тайгаже аттанынтар.

Ол чүгле дуржулгалыг аңчы болурундан аңгыда, хөй-иштижи хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип чоруур активчилерниц бирээзи. Район Совединиц депутаты, совхозтуц Май 1 салбырындан аттаныл чоруткан бөлүк аңчыларның агитатору. Бо чылын Тожуда хар улуг болгаш эрте дүшкен болза-даа, ол 5 кишти, 250 диинни белеткел черлериниге дүжаар дел социалистиг хүлээлгени бодунга алгаш, чоокта чаа бодунуц 38-ки аңнаыр сезонунче база катап аттаныпкан.

Д. АЙЫР-САНАА.

ДИИҢЧИГЕ

Эртежи куш ушкалак,
Эртенги хүн үнгелек,
Кышкы тайга удувушаан,
Кырда шуурган улувушаан.

Салган одаац чалыныг,
Ооргалап чыдар сен,
Оон тургаш, хандызыг
Шайыц аартап орар сен.

Дээскиндир кыйтагар,
Сыннар сирти карарар,
Дээр аяс, кылагар,
Сылдыс караа чивейнээр.

Өйлеп-ойлеп, ыыштар
Ак хар тонун кактаныр,
Ожук баткаш, карактар,
Арныңдыва шыывайлыр.

Сактырыцга, тайгада
Дириг чүве көңгүс чок,
Шаарарган аргада
Диинц безин изи чок.

Ынчалза-даа билир сен,
Ынаныжыц салбас сен.
Черниц кыры чырып кээр,
Сеткил, чүрээц ырлай бээр.

Куштар хөдзеп, мыжыраар,
Күртүлер-даа хүлүрээр,
Ынчан чоруй диинчиктер
Ында, мында хү-үт!—джжир.

«Адар-чүве арбын-дыр»
Сыгыр-оъктуг холуцда.
Шынап аңчы болзуңза,
Ам сенден хамааржыр.

Салим СҮРҮҢ-ООЛ.

КУРУГ КАЛДЫВЫС

Эрзин районуц девискээри аърга-арыг-биле байлак. Ынчангаш тус черниц чурттакчылары аңнаарынга хандыкшылдыглар. Ындыг турбуже аңнаыр сезонунуц үезинде аңчыларже эвээш кичээнгей салдынып, оък-чемзек болгаш аңнаыр биледи-биле чедир хандырбайн турары арай хомудаачыг. Районда аңнаыр чери бо сезонда четпес ажылдаан. Аңчыларга боттуг дузны өйшаанда каткан болза, бо чылын «чымчак алдынны» хөйү биле тып болурунуц бүгү аргалары бар турган. Тайгада аңмең бо чылын мурнунда чылдарга бодаарга хөй дээрзин баштай аңнап үнген аңчыларның олчазы бадыткан турар. Үстүнде шаптыктарның уржуу-биле бистиц Ленин аттыг колхозтан эвээш аңчылар аттаныпкан. Олардан Чавынчак Ария, Ендан Эрес, Дүлгү Мөндүл тус-тузунда 150—200 чедир диинц олчалыг эвээ келгеннер.

Мен база бичемден өлүк тывыжынга үлүүм кирип чаңчыккан болгаш бо сезонга киржири-биле оък, аңнаыр биледи алыр дээш район төвүнге дөрт хүн улаштыр четтим. Түңнелинде чүде-даа чок куруг калдым. Ол үүлдерни харылаан турган Дульбаа Бадыр эз-харыысалга чок ажылдаанындан чамдык аңчылар аңнап чорбайн барганы ол.

Э. ДАКТЫҢ,
аңчы.

* * *

ЭЭЗИ ЧОК ХӨЛ

Шаанда Тываның бойдус байлаан илередип тывар, ону чонга бараан болдурар ажыл чорбайн турган. А улуг Октябрьниц аңызында тыва чершц бойдус-байлаз улус ажылагыйын хөгжүдериниге, амыдырал байдалды экижидериниге дөгүм болуп турар. Мээң ег-белеримниц чурттап чораанны Сүт-Хөлге балык салдынганындан бөөр каш чыл эрти. Ооц мурнунда аңаа балык салып естүрер хамаанчок, орта эштип, чунуп безин болбас, ыдыктыг чер турганын улуг назылыг кырганнар чугаалажып орар.

Хөлге баштайгы удаа салдынган балыктар ам аажок өскен, оларның дириг деңзизи бирден ийи килограмм чедип турар. Черле - республиканың девискээри балыктыг хөлдер, хемнер-биле байлак. Ындыг болзажок, балыкты, оон кылган продуктуларны бис өскээртен хөйү-биле кирп дажыглан турар бис. Ынчаргаш Сүт-Хөлдүц балыкты естүрерин, оон балыктаарын чурумчударының дугайында солунларга удаадараа бижип турзажок, чөпшээрелдиг, чөпшээрел чогу билдинмес кижилер (ылаңгыя дүне) оон-моон келгилеп, хөй балыкты четки-биле кырып турары хараазанчыг. Эзин чок болган бо хөлге Кызыл, Чадаанадан «балыкчылар» хөй келгилээр. Бо хөлдү чөп ажыглаарын хандырар талазы-биле мацаа хамаарылгалыг организациялар бир хемчээн дарый алыры чугула.

О. ДОРЖУ.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыцпатканы өзүгаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар будуттаар, хар чагбас. Барыын угланышкыныг хат кошкак болур.

Агаарның температуразы даглыг районнарга 1—6, өскелериниге 7—12, Кызылга 7—9 градус соор.

ДЕМИСЕЛ ЧИДИГЛЕНГЕН

Шыдыраага Тыва АССР-ниц чемпиону ат дээш найысылаалдың шыдыраа клубунда болуп турар маргылдааның алдыгы салыы доозулган. Маргылдаа соолзүрээн тудум-на ойнакчыларның аразында шаңналдыг чер дээш спортчу демисел улам чидиглеигеп.

Алдыы салыгда Кызыл хоорайның чемпиону В. Стифоров К. Саяны, Ооржак Кызыл-оол О. Сендашты, Ооржак Мяжит-оол С. Хертекти, Х. Урусов С. Нурзатты, П. Беркович С. Пановту уткан.

Н. Шишигин—С. Идам, Х. Ондар—М. Монгуш, Ооржак Борбак-оол—Б. Дуюгбан олар-ның салыглары хайым болуп доозулган.

Спорт мастериниге кандидат Ш. Адыг-оол биле Л. Моховтуц салыы соңгаарлаттынган.

Турнир таблицазын Николай Шишигин баштай берген. Ооц саны 5. Каа-Хемниц шыдыраачыларын, «Урожай» эки тура спорт иштилелиниц чемпиону башкы Сюрюн Идам 4,5 санныг ийиги черде чоруп орар.

Хөрээжен шыдыраачылардан Кызылдың толээзи Г. Ондар алды салыгдан беш санны алгаш, амдыызында өөрүн мурнай берген.

В. КУДИНОВ,
маргылдааның кол судьязы.

ЭШ ХУУЗУНУҢ УЖУРАЖЫЛГАЗЫ

Чадаананың № 1 школазының спорт залынга Бажыц-Алаак, Хөндергей, № 1 ортумак школаларының болгаш хоорайның командаларының аразынга волейбол, баскетболга эш хуузунуц ужуражылгалары болган.

Волейбол маргылдаазын өөреникчилер эгелээн. Аңаа № 1 школаның уруглар командазы бирги черни эзлээн. Бажыц-Алаактың толээлери-биле ойнаан, оларны удуп алганнар. Тиилекчи команда хоорай командазы-биле ужурашкаш, база уткан.

Бажыц-Алаактың уруглары бирги черни бүзүрелдиг чаалап алганнар. Ийигизин № 1 школаның уруглары эзлээн. Ол-ла школаларның оолдары тиилекчилер болган.

Ооц соонда улуг улустуц баскетбол маргылдаазы болуп эрткен. № 1 школаның башкылары Бажыц-Алаактың толээлери-биле ойнаан, оларны удуп алганнар. Тиилекчи команда хоорай командазы-биле ужурашкаш, база уткан.

М. БОЛАТ-ООЛ.

Чаан төрүпкен

Чаан төрүптерге, ооц оглун Алмаз деп шолалап каан. Ол чаан оглу Алма-Атаның зоопарыгынга төрүттүнгеш, ам бир айлай берген. Алмаз—индий Пальма биле Дубас чаанныңның хеймер оглу. Оларның дуй оглу—дөрт харлыг Баадыр—ам Караганда зоопарыгында чурттап турар. Пальма биле Дубас ховар дээн толзүрек ада-ие болган. Ие чаан оглундан черле ыравас, өскелериниц эскерип каарындан ону чажырын, ооц тодуг-догаа турарынче сагыш салыр. Дубасты ооц чаш оглунче салыптарга, кайгамчык уян чаңнаын көргүскеш, оглун чаасканн азыраар дей берген—оглунче чүүү-даа, ооц иезин чаанны безин чагдатвастааш, зоопарк ажылдакчыларын дажап турар апарган. Пальма аажок сагышсыраан, мөөреп туруп берген—чаш чаан оглун азыраарының чуруму өскерли берген. Чаан оглунуц дөцзизи 100 килограммдан ажа берген-даа бол, ам-даа иезиниц сүдүн эзп турар-ла болгай. Сагыш човангыр аданы дораан чайладыр деп шиитпир үндүрген. Ам Пальманың оглун азыраарынга шаптыктыг чүве-даа чок, оглун узун хаайы-биле эргеледи аарак тудуп турганы, чемгерип алыр. Ооц чиир чем дээжизинде чигир, тыква, арбуз, чүүл-бүрү кадык аймда бар. Пальманың иблок биле кукуруза чиксээри аажок. Алмаз иезин хөлчок оттүнер: кукуруза мойгактары-биле ойнаар, хаайы-биле суг кирр тыртыныы алыксаар. Амдыызында чүү-даа канчаары аңаа берге.

Чаанларже зоопарк ажылдакчылары дески сагыш, кичээнгей салып турар. Олар эки байдаадыг азырадып, четче хоолулуг чемнер чип, тускай тургузуп каан хөлдерге эштип ап турар.

Алма-Ата зоопарыгында ол амытаннарның азырадып турар байдалы таарымчалыг, турар черн чылыг, хөй ногаан үүштерлиг, оларның төлдерлиг болурунга ол догүм боп турар. Зоопарк 2 муц 300 чүзүн амытанныг. Суматра болгаш Амур парларын, гималай адыгларын, пантераларны, ирбиштерни, бегемоттарны кажаа-хораага кадагалап турган оларны төлдүргени, аңаа чаан төрүпкени—онза ховар таварылга болган.

Мындаа чаа Алма-Ата зоопарыгын чаартырының телевиделин бадылаан. Ук зоопарк 200 ажыг гектар шөлдүг болур, аңаа амытаннарны чайгаар бүткен бойдустуг байдалга азыраар дээн.

ЧУРУКТА: чаш чаан оглу амдыызында чүгле чаан сүдүбиле доругун турар.

Ю. КУИДИННИҢ фотозу.

ПМА.

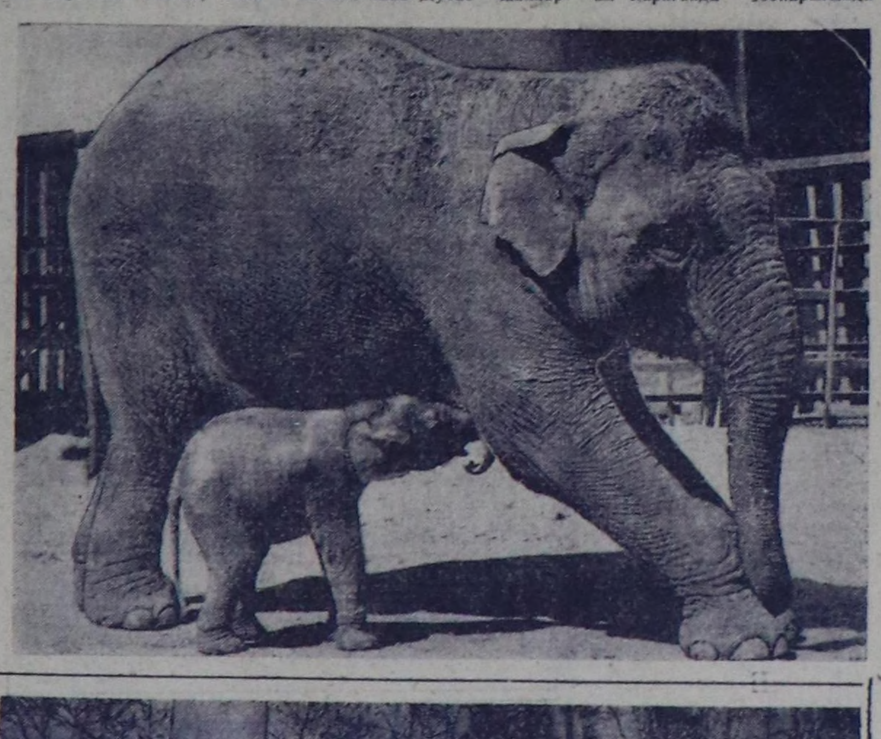

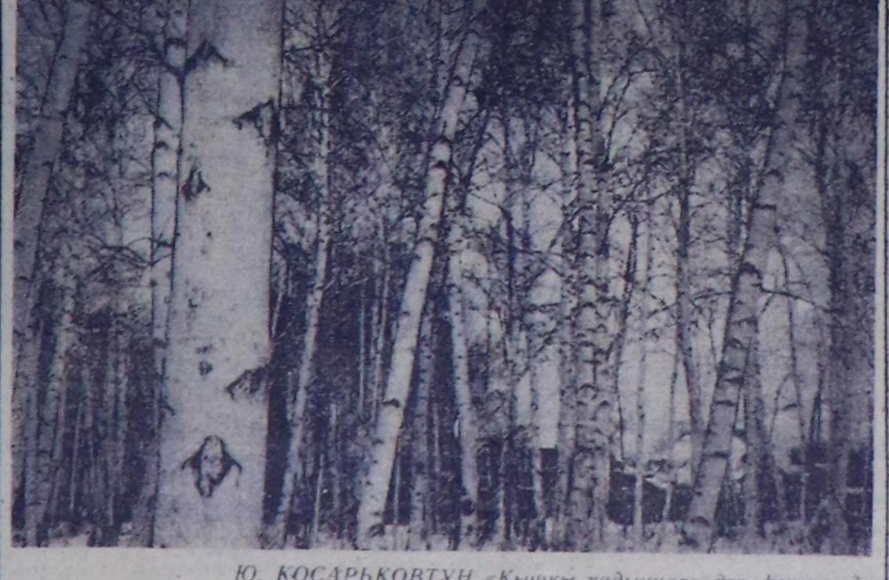

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Кышкы хадыңнар» деп фотоэтюду.

Телевидение

НОЯБРЬ 22-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

15.00—ССРЭ-ниц кадык камгалал министри, академик Б. В. Петровский-биле беседа. «Медицина эртемниц болгаш кадык камгалал талазы-биле совет-америк кады ажылдажылга дугайында».

15.30—Өңнүт телекөргүзүт. «Бистиц адрезивис — Совет Эвилели».

16.30—«Театр ужуражылгалары».

18.00—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.

18.45—Уругларга. Мультфильм.

18.55—Телемедээлер.

19.05—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.10—«Социализм делегейи». Моол Арат Республиканың тургустунганынан 50 чыл болганынга.

19.40—«Чапаев». Уран-чечен фильм.

21.45—Уран чүүл мастерлериниц концерти. Апіхабдтан дамчыдылга.

23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Проша дажы» 10.00, 11.40, «Оклахома боду хевээр» 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Опчок алышкылаар» 9.00, 10.40, 14.00, 15.40, «Соңгу чуктуц рапсодиязы» 12.20, 17.20, 19.00, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чаа бажынче көшкеннер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Диканька суур чоогунга кежээлер» 15.00, «Кыстың даңгыраа» 17.00, «Ажык ном» (1-ги, 2-ги сериялары) 19.00 шактарда.

Силерге 441800 ойнап алыышкыннар

1974 чылдың декабрь 30-де Москва хоорайга күрүненің 3 хуулуг ойнаашкынныг иштихи чээшкининиц талазы-биле ойнаашкынның 68-ки тиражы болур.

Ол тиражка 441800 ойнап алыышкыннар таваржыр, оларның иштинде 5000, 2500, 1000, 500, 100 болгаш 40 рубльдиц ойнап алыышкыннары таваржыр.

Бир эвес ол чээшкининиц тиражының облигациязын ноябрь 15-ке чедир садып албаан болзуңарза, ону декабрь 1-ге чедир эц-не кудуку өртээ-биле — 10 рубльдиин 10 рубль 5 копеекке, 20 рубльдиц облигациязын 20 рубль 10 копеекко садып ап болур силер. Ынчаарга декабрь 16-дан 30-ге чедир үеде 10 рубльдиц облигациязын 10 рубль 25 копеекке, 20 рубльдиин 20 рубль 50 копеекке садар. Облигацияларны садып алган кижилер чыл буруде ойнаашкынның сес тиражынга киржир. Ол дараазында хуусазларда болур: февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

Облигацияларны садып ап, ойнаашкыннар тиражтарынга киржиңер!

Сундуй Дамбаевич Ховалыга 1963 чылда Кызылдың Күр-автоинспекция черинден тывыскан ушку класстың серия-зы БД №538843 чолаачы шынзылгазы читкен, ону күш чок деп севаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуц 24-63, редакторнуц оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, улетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садынының талазы-биле эргелиниц типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1).

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тиражы 16056. ЧАГЫГ № 260.

ТС—01271